

Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Ez alkalmat barátai s régi tanítványai nagy arányu ünneppé tették, melyen a tisztelet és hála sokféle jelével halmozták el a 70 éves, de még ép erővel dolgozó, munkás aggastyánt. Ereje — egy mult téli át-hülés következtében — csak az utolsó évben kezdett hanyatlani. E sorok írójához intézett utolsó levelében (1892. jún. 12.) «szokatlan kimerülésről» panaszkodik. «Nem merem ígérni — úgy-mond — hogy *decemberig* munkaképes leszek; hamarabb hiszem, hogy betegségem végkép letéteti velem a fegyvert». Baljóslatú sejtelve beteljesült. Az utolsó kitüntetés — czímzetes főigazgatóvávaló kineveztetése — az elmúlt őszszel már halálos ágyán érte; s nemsokára azután — örökre lehúnyta szemét a nagytudományú s széplelkű öreg. Csendes volt elhúnyta mint egész élete. Sokak hálája kívánta neki a hosszú életet, sokak áldása kíséerte sírjába s örzi kegyelettel emlékezetét. Béke poraira!

B. F.

AZ ÉRETTSÉGI LATIN SCRIPTUM.*

— Tekintettel az egységes középiskola tervére. —

1883-ban, mikor a szentesített középiskolai törvény alapján az érettségi vizsgálati utasítás megalkotása végett a felekezeti hatóságok meghallgatására is sor került: autonóm körben alkalmam nyílt, egy vidéki szakközölyben fejtegetve s főhatóságom rendelkezése alá bocsátva, megokolt javaslatot fogalmaznom, mely az írásbeli érettségvizsgálaton, a klasszikus nyelvismeretek puhatólására, a magyarról latinra való fordítás mellözésével, nem többet, mint *egy* dolgozatot kívánt volna t. i. «egy fordítást magyarra, még pedig . . . görög vagy római klassz. auktorból . . . vett s 400 szóig terjedhető részletnek szabatos fölfogásról és megértésről tanuskodó világos és nyelvyszerű fordítását, *minden segédeszköz nélkül.*»

Azóta kilencz év múlt el s az új rendbe szedett középiskolából már egész nemzedéket láttunk kikelni. Nézetemet azonban kilencz évi tapasztalat nem ingatta, sőt szilárdította, s ma is azt tartom, hogy az érettségvizsgálaton mellözni kell a latinra való

* Felolvasatott A M. Pæd. Társ. f. é. decz. hó 17-ikén tartott rendeshavi ülésén.

fordítást. Rövid megokolásául szószerint ismételhetem azt, a mit e kérdésre vonatkozólag akkor így fejeztem ki: «Azt hiszem, hogy a mióta a latin nyelv megszűnt a tudomány, törvényhozás stb. nyelve lenni, semmivel sem rontottak többet a gymnásiumi tanítás sikerén, mint annak a feladatnak rárovásával, . . . hogy a tanuló megtanuljon latinul fogalmazni vagy legalább «ismerete köréből vett magyar szöveget helyesen tudjon latinra fordítani.» E célzt vajmi ritkán és tökélytelenül érik el s mégis mennyi időt és erőt fordítanak reá, holott elérhetőbb czélokra törekedve, mennyivel gyümölcsözőbbé lehetne tenni a római remekírókkal való foglalkozást. Hiába! itt is igaz, hogy a ki sokat markol, keveset szorit» stb. (Egyházi és Iskolai Szemle. Nagyenyed, 1883. 20 sk. sz.)

Nézetem akkor sem volt egészen magános nézet, ma pedig épen nem az. De az érvényesülés reményétől mégis elég távol áll.*

1890. márczius havában az érettségvizsgálati kormányképviselők és miniszteri biztosok egy értekezletre voltak egybehíva. Az értekezlet ötödik napján Hóman Ottó a következő indítványt terjesztette elő:

«Tekintve, hogy a klasszikus nyelvek tanításának az Utasításokban is kifejezésre juttatott főczélja a görög-római régiség megismerése, s hogy a latin nyelven való írás e célz elérésére nem okvetetlenül szükséges: indítványozom, hogy az írásbeli érettségvizsgálaton a magyarból latinra való fordítás mellőztessék.»

De az értekezlet 13 szavazattal 9 ellenében elvetette az indítványt.

Azon az értekezleten is, melyet 1892. februárjában az «egységes» középiskola ügyében a közoktatásügy-miniszter tartott, halatszék egy-két szó a magyarból latinra fordítások ellen; ha jól tudom, a Hóman Ottóén kívül még egy tekintélyes szakférfiúnak, Spitzkó Lajosnak a szava. De egészben véve a nyilvánosságra jutott közleményekből korántsem nyerhettük azt a benyomást, hogy a latin scriptum mellőzése akár az érettségvizsgálati utasítás revisiója alkalmára, akár csak majd az egységes középiskola tantervének megállapításakorra — eléggé biztosítva volna.

A kérdés vitatásához azonban egy érdekes akta áll előttünk.

Társaságunk folyóiratának 8. számában az országos közoktatási tanács előadójának jelentését olvashattuk a miniszterium

* A jelek arra mutatnak, hogy immár elég közel.

A szerk.

rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolák érettségvizsgálatairól.

A latin írásbeli dolgozatokról szólván, «a mi az eredményt illeti — ugymond — több oldalról jelentik, hogy e dolgozatok általában gyengék, aránylag hasonlíthatatlanul gyengébbek, mint a szóbeli feleletek. A helyzetet jól jellemzi egyik főigazgató, midőn azt írja, hogy a magyarból latinra való fordítási ügyesség egészben véve alacsony fokon marad még akkor is, ha a latin stilsztikának és synonymikának csak igen elemi követelményeivel mérjük is a dolgot. Tehát igazi latin stílusról nem lehet komolyan szó. Nemcsak latin stílusról, tehetjük hozzá, hanem tisztességes latin pen-sumról sem lehet komolyan szó, s a kormányképviselők és miniszteri biztosok ezen a téren teszik rendszerint a legsajnálatosabb tapasztalatokat.»

Helyén lesz e «sajnálatos» tapasztalatok felől behatóan elmélkedni. Hogyan? Hisz a latin nyelv a gymnásiumnak külömböztetett fő és jellemző tárgya. Két annyi időt fordítunk rá mint akármelyik tárgyra. Tanárai minden intézetnél többes számban lévén, kikerülhetetlen hatásuk van egymásra, s ez a kölcsönös hatás is némileg kezeskedik, hogy buzgóságukban, módszerükben elmaradás, tespedés nem következhetik be. A főigazgatók közt is többen vannak e szak munkásai, s évi látogatásaiktól, befolyásuktól a latin tanításnak csak sikerrel kellene terhesednie. Az első osztályon kezdve fölfelé mindenik osztályban a latinból szokott legszigorúbb lenni az év-végi érdemfokozás, mely elbuktatja és kiszorítja a tehetségtelen és hanyag tanulókat... S ime mégis, az egész ország legvezéreltebb gymnásiumai az évi nagy hadgyakorlatokon elvesztik a főcsatát. Kétségkívül ugyanaz történik az autonóm gymnásiumok népfelkelő csapataival is.

Ha egy állam fegyveres csapatai hasonlóan végeznék nagy hadgyakorlataikat, s a végén olyan napi parancsot érdemelnének, mint ama jelentés a gymnásiumok érettségvizsgálatairól, milyen országos megdöbbenés lenne abból! Gymnásiumiánk latin érettségi scriptumainak silánysága azonban, úgy lefestve is, látjuk, senkit kétségbe nem ejt kulturánk jövője felől. A legérdekeltebb körök eléggé közönyösen veszik a dolgot. Senki sem siet a tapasztalatokból kivonni a tanulságot, mely körülbelül abban áll, hogy a gymnásium tantervéből, a latin nyelv tanításának céljai közül mielőbb töröljük ki azt az el nem érhető, a mely szerint a tanulót arra is

képesíteni kellene, «hogy ismerete köréből vett magyar szöveget helyesen tudjon latinra fordítani» és hagyjuk ki az érettségvizsgálati feladatok közül a magyarról latinra fordítást.

Vagy talán más a magyarázata a hallgatásnak! Sokan vannak talán, a kiknek még mindig olyan véleményök van a latin stílus követelése felől, mint Puk vezérnek az ágyúk felvontatásáról a képzelt hegyoromra:

«— nincs lehetetlenség!

Ha nem bírja négy ló, hát nyolczczal vitessék;

Ha nem bírja el tíz, fogjanak be százat,

S mindenik kerekét taszítsa egy század.»

Sokan vannak talán, a kik azt tartják, hogy csak tökéletesíteni kell a tanítás módszerét, intensívebbé tenni a gyakorlatokat, szaporítani tán a latin órák számát, s végre is el lesz érhető, hogy az érettségvizsgálatra tisztességes latin stílust produkáljunk. S igazuk lehet. Elérhető a latin stílus, de oly áron, melyet, ha száz évvel ezelőtt nem sokallottak is, ma már nagyon kevesen volnának hajhajlandók megadni érte. Ellenben nagyon valószínű, hogy azzal a — pedig nem kevés — erővel, azzal a munkával, mely a gymnásiumban ma a latin nyelv tanulására jut, azzal az energiával, melyet tanítványaink a gymnásium egyéb céljaitól megkimélve a latinra fordíthatnak — a mainál tűrhetőbb latin stílusra szertenni nem lehet.

Lehet-e vagy nem lehet? — szerencse, hogy így alakul az első kérdés. Mert egyenesen azt kérdenzi, hogy szükséges-e vagy nem szükséges? — megbocsáthatatlan sérelem volna a gymnásiummal szemben, melynek ősidóktól örökölt feladata a latin stílus, elannyira örökölt feladata, hogy a latin iskolát, a gymnasiomot, mondhatni, a latin stílus szüksége teremtette.

De van-e szükségünk ma is még latin stílusra?

Szárnya-e, volapükje-e ma a latin nyelv a tudományoknak?

Nyelve-e ma is a törvényes igazságnak?

Kénytelen-e ma valaki latinul fogalmazni tudni másutt, mint az iskolában?

Valljuk meg őszintén, hogy a latin stílus legfőlebb önczél lett. Apáinknak ez a rozsdáette kardja, melyet ők oldalukon csörgették, s karjukkal forgattak, ebben a mi időnkben már diszkardnak nehéz és otromba, hadi szerszámnak alkalmatlan és haszontalan. Bátran fogásra függeszthetnők már.

Gondolom, egy szóval sem adtam okot arra arra a félreértésre, mintha okoskodásommal a Frary ösvényein járva, általában a latin nyelv tanítása ellen beszélénék. Csak annak vagyok ellene, hogy jövőre is, továbbra is stílusgyakorlásokkal sulyosítsuk a latin nyelv tanítását; holott e követelés, a mint látszik, nem is teljesíthető, és szükségessége ma már sem gyakorlati, sem elméleti okokkal nem bizonyítható.

Mert, hogy a latin nyelvet jövőben is tanítanunk kell, s hogy a latin nyelvismeret nélkül kifogástalan általános műveltséget, sőt nemzeti tartalmu teljes műveltséget sem adhatunk, azt valloim és állítom. Csak épen a nyelvismeretnek megkövetelendő fokát és tartalmát kell a mostaninál czélszerűbben megállapítani.

Minden nyelvismeretnek három foka van: érteni a nyelvet (beszédet és szöveget); értekezödni (beszélgetni) azon a nyelven; fogalmazni rajta. A régi iskola a latin nyelvre nézve tiszteletben is tartotta ezeket a fokozatokat: tanította a nyelvtant és vocabulariumot, fordítottatta az auctorokat; követelte a latinul beszélgetést; követelte végeredményül az irodalmi latin stílust. Élő nyelvvvel ma is csak így tehetünk. De a latinban ma, a nyelvtan tanulása és auctorok olvasása alapján, valódi beszédgyakorlat nélkül követeljük a latin stílust. Így természetes, hogy a latin nyelvtanítás mind módszerével, mind pedig agyonnyomó követelésével inkább akadályává mint elősegítőjévé lett a római irodalom beható ismeretének és élvezésének. *Oleum et operam perdimus.* Sőt akadályává lett az elébe tűzhető leggyakorlatibb czélok elérésének is.

Pedig a klasszikus római irodalom ismerése és élvezése volna tanításunknak ma is, marad jövőre is latin az a czélja, melyet a nevelés eszményi érdekei tüzttek elébe; másik, nyilván gyakorlati czélja volna: a közvetlen összeköttetés fentartás nemzeti fejlődésünknek egész multja és jelene-jövője közt.

Természetes, hogy e czélokat a latin stílusgyakorlatok hívei is feltétlenül vallhatják, sőt valószínűleg az a hitök, hogy épen csak ők vallják jogosan és komolyan. Ez azonban tévedés, melynek eloszlátása némi elemzést kíván.

Mi az, a mi a római iradalmat nevelési szempontból becességé, s ugy szölván pótolhatatlanná teszi? Az, hogy ez a litteratura egy, jelleme, intézményei, műveltsége, erkölcsi és politikai eszményei által világuralomra jutott s szellemi uralmát maig szakadatlanul folytató nemzetnek életét, eszméit, izlését, szereplőit láttatja ve-

lünk tárgyilagos közvetlenséggel, színről-színre, hű és beszédes vonásokban. Egy művelt nép fejlődő vagy hanyatló életének képe és halhatatlan emberek alkotó lelke áll itt előttünk olyan távlatban, a melyből sem a mai életet és szereplőit, sem saját nemzeti multunkat és nagyjainkat nem áll módunkban szemlélnünk. Mikép Madách tragédiájában Ádám a Tower bástyáján állva, a zsi-bongó vásári sokaság morajából egygyé olvadtan s halk zenétől kísérve az élet «buzdító versenydalát» hallja és «szellemi szemekkel» lát, ellenben a bástyáról leszállva és a sokadalomban elvegyülve, tarka élmények közt oszlik meg figyelme és kalandokba merül el: ugy hatnak lelkünkre a római irodalom tárgyai és formái is, szemben saját irodalmunkkal, mely jelen életünket, gondjainkat érdekli, korunk vezérlő eszméit világosítja, izgalmainkat mérsékli vagy szitogatja.

Saját irodalmunk termékei, remekei, minden lépten-nyomon nemzeti és társadalmi életfeladataink, gondjaink sodrába ragadják lelkünket. A klasszikus irodalmakkal való foglalkozás ellenben a legnemesebb szellemi játék, mely az igazán becses játékok módjára tehetségeinket sok oldalról foglalkoztatja és gyakorolja a való élet küzdelmeire, de azért mégis távol tart, elszigetel ezektől, s egyszerű, világos, de tisztán szellemi érdekek rugóival mozgatja egész valónkat. Ennek a játéknak azonban lehetőleg zavartalannak kell maradnia. Képzeljünk egy lapdázó gyermekcsoportot, melylyel a tornamester minden negyedóra végén félbehagyatja a játékot, s rendbe állítva őket, öt-öt percig vezényszóra, jól tervezett mozdulatokat, fővetéseket, derékhajtásokat, karlökéseket és forgásokat végeztet velök, azzal aztán újra játszani rendeli. Lehet, hogy az egész test szabályos és arányos gyakorlása ekkép biztosítva lesz, de a játéknak, mint játéknak vidámító, lelket fejlesztő hatása meg van gyengítve, meg van akasztva. Azt hiszem, ebben a képben tüntethetném föl legtalálóbban a Cicero, Tacitus vagy Horatius élvezésébe belevezetett osztályt, melyet óránként, vagy legjobb esetben is egyszer-kétszer hetenkint szó és írásbeli nyelvgyakorlásokra, retroversiókra vezénylünk. Ezek a gyakorlások, a sokszoros associatiók útján, bizonyára elősegítik magát a nyelvismeretet, s azt a megértés fokáról a beszéd és írásbeli használat foka felé emelintik, de csak emelintik úgy, hogy az író iránt való érdeklődést mindannyiszor meg-megakasztják, hogy azt mondjam, izenkint előlik. A tanár arra csábul, a tanuló arra kényszeredik, hogy a participiumos és

infinitivusos szerkezetek tömötségében, a coniunctivusok használatának szabadoságában, a temporum consecutio finomságaiban keresse az író lelkét, s a mű becsét. Pedig ha Gregussnak *A lakatosok* című finom irodalmi meséje nem találná nyilával azokat a német szenvedélyű philologusokat, a kik

«Betűt, tagot, szót, mondást jól megrónak,
De lelkibe nem hatnak az írónak» —

elővehetnők akármelyik okos módszer-utasítást, s megtanulhatnók belőle, hogy a klasszikus művet nem azért vesszük szorgalmas kezünkbe, hogy nyelvtani példatárrá avassuk. Meg is tanulnók bizonynyal, ha az érettségi scriptum kolonca nem vonna le mind-egyre a syntaxis szintájára.

A görög irodalommal szemben — közbevetőleg szólva — mindig okosabbak voltunk. Nem arra gondolok itt, hogy ma, a gymnásiumi mellékstanfolyamban megelégszünk a görög remekeknek magyar fordításokban való ismertetésével és méltatásával. A mikor a görög nyelv és irodalom kötelező tárgy volt is: a követeléseket nem csigáztuk egész a stilusgyakorlásig és scriptumig, de azért a görög irodalom tanításában — tekintélyes ítélőbirák szerint — értünk el olyan, ha nem különb eredményt, mint a latinnak két annyi éven át folytatott tanításában.

Ebből azonban ne következtessük azt, hogy a latin nyelvnek és irodalomnak a jövő középiskolájában szorosan csak azt a helyet és rangot kellene kijelölni, melyet a görög nyelv és irodalom, mint kötelező tantárgy, töltött vala be a gymnasiumban. Azért ne következtessük ezt, mert a latin nyelvtanulásnak a klasszikus római irodalomba való bevezetésén kívül, mint jeleztük, megvan és megmarad az a célja is, hogy fentartsuk általa az összeköttetést nemzeti fejlődésünk egész múltja, meg jelene-jövője között. Hiszen a keresztyén magyar állam megalakulása óta törvényeink, a decretumok, a diplomák latin nyelven szerkesztve maradnak ránk. Régi krónikáinknak latin a szövegök. Magyar nyelvű irodalmunk is, melyet a XVI. században a reformáció érdekei teremtenek, kezdetben latinból való fordításokon sarkallik, ellenben már a történelem magyar prózája meglehetősen rátámaszkodik a latin dictionariumra. A tudományok nyelve, az Apáczai kísérlete előtt és után, egész a nyelvújítás koráig, nálunk is a latin. Nincs az a tudományág, melyet fejlődése szerint alaposan megismerhetnénk, nincs

az a régi percsomó, melynek avagy csak tárgyával is tisztábbá jöhetnénk, nincsen az a családi leveles láda, melyben valamit meg tudjunk keresni, nincs az a régi könyv, melyre a nagyapánk ismerős kézvonásaival vetett marginale notabének iránt érdeklődhessünk — bizonyos nemű és foku latin nyelvismeret nélkül.

E nyelvismeret neméről azonban, mi türés-tagadás, meg kell jegyeznünk, hogy az bizony nem az a klasszikus latin, a melynek tanítására gymnasiumainkban oly féltékeny gondot fordítunk, hanem a romlott, toldott-foldott, helyenként s időnkint változott-középkori nyelv, a melyet klasszikus szótárunkkal kezünkben olykor sikertelenül is kerülgetünk; a római nyelvnek századokon át apró pénzül ismert tőkéje, mely kézen forgott, piszkolódott, s rossz pénzzel is keveredett.

A nyelvismeret fokát pedig, a középkori latinnal szemben is, céltalanul szabnók magasbbrá az egyszerű megértés fokánál. Minek ma már beszélni és írni rajta? Klérikusok gyakorolhatják különlegesen, mindenki más ellehet nélküle. Író és tanuló asztalunk tánczoltatásához nincs szükségünk arra, hogy latinul beszéljünk, vagy írjunk; elég, ha olvasni tudjuk azt, a mit kilencz évszázadból felkopogó őseink, anyanyelvök szegénységében, elhanyagoltságában, vagy a közmegegyezés kényszere alatt latinul, vagy latinsággal keverve magyarul írtak. Nagyapánk lelkevel részünkről is latin nyelven folytatnunk hamleti párbeszédeket — hiu fényüzés.

A tanításban semmiféle fényüzés sem jogosulatlan ugyan, de, józanul nézve, csak akkor jogosult, a mikor elsőbrendű szükségseink már ki vannak elégítve.

Azt hiszem, nem tévedünk, ha a középiskolával szemben elsőrendű követelésül azt állítjuk föl, hogy lehetőleg kifogástalan magyar nyelvi és irodalmi képzettséget adjon növendékeinek. Míg e követelésnek biztosan meg nem tud felelni: fényüző czélokot tüzni elébe elhibázott dolog.

S ugyan hogy állunk ma a magyar tanítás eredményével?

A közoktatási tanács előadójának jelentéséhez térek vissza. «A magyar írásbeli dolgozatokról — úgymond — ez alkalommal is általában azt olvassuk, hogy csak kevésben található fel a gondolkodás fejlettségének oly foka, a milyent egy középiskolát végzett ifjútól méltán el lehet várni.» Alább azt konstatálja, «hogy a magyar feleletek még mindig nagyon szorosan tapadnak oda a tan-

könyvekhez, a minek bizonyosságául szolgálhat pl. egy főigazgató azon állítása, hogy a kerületnek úgyszólván összes középiskoláiban pusztán lecke-felmondások voltak a magyar feleletek. Hogy itt a tanításban is van hiba, az — úgymond — nyilvánvaló; különösen pedig abban, hogy magyar tanáraink sok esetben nem irodalmat, hanem főleg irodalomelméletet és irodalomtörténetet tanítanak. Összefügg ezzel a tanulóknak csekély olvasottsága, melyet a jelentések felpanaszolnak.»

Nos, ha valóban így állunk a magyar fogalmazással és magyar irodalmi képzettséggel: akkor csakugyan hiba azt követelni gymnasiumainktól, sőt csak meg is engedni nekik, hogy a latin nyelv tanításával a stílusgyakorlás fényűző céljára is törekedjenek. Hisz meglehetősen valószínű, hogy a magyar «tanításban is van hiba», de kétségtelennek látszik, hogy mindenekfelett — a mint már állítani mertem — a tanterv markol sokat és szorít keveset. De szabjunk csak kevesebb időt a stílusgyakorlások terhéértől megmentett latin tanításra, s fordítsunk a fogalmazásgyakorlatok s az írók olvastatása érdekében többet a magyarra: akkor a fölhasznált idő és használatának céljai közt egészségesebb arány lesz.

Nézetem szerint az egységes középiskola jellemét a latin és a magyar nyelv és irodalom tanításának kapcsolatos terve fogja megszabni s a mai gymnasiumtól meg is különböztetni.

Legyen a latin nyelvtanítás célja az alsó fokon az, hogy kellően képesítsen a régi latinos próza értésére; latin feliratok, idézetek értelmezésére, kihüvelyezésére; a latin nyelvű magyar régiségek — okiratok, krónikás és törvény szövegek — szótár segítségével való megértésére. A tanítás felsőbb fokán aztán legyen az elérendő cél: a római remekírók kiválóbbjainak eredetiben való értése, s belőlök meritve a római nép világnézetének ismerete.*

Az ekkép kitűzendő cél a mostaninál jóval kisebb szög alatt térne el a magyar tanítás céljától. A nemzeti műveltség érdekeihez szabott latin tanterv, részleteiben is más lesz mint a mostani. Az alsóbb osztályokban jórészt szótári és phraseologiai anyag gyűjtése válik feladattá. Régi pénzek, képek feliratai, jelmondatok, nevezetes és közmondások, szóról szóra elemezve, helyes kijetés-

* Két ily különböző cél kitűzése szerintünk semmivel sem igazolható.

sel az emlékezetbe bevésve, szilárd lépcsőt készítenek a nyelvtan tanulásához. Régi magyar levelek, latinus nyelvű okiratok s irodalmi maradványok, Kemény János, Cserei Mihály prózája egész szótárkára való anyagot ontanak. A III—IV. évben krónikás latin szöveg olvasása alapján nyelvtani ismereteket is közlünk, s latin szöveg dictando írását tökéletesen begyakoroljuk. (Megjegyzendő, hogy a IV. osztályban az ó-kori történelem tanítása a görög írás és olvasás ismertetésére is alkalmat adhat. Görög írást is hadd tudjon minden tanult ember kibetűzni, az is, a ki görög nyelvet nem tanul.) A római történelem tanításakor mindenesetre beállítandó és megtanulandó a római állami és hadi élet műszótára. A középiskolából gyakorlati életpályákra időközben kilépendőknek sem lesz igen nagy terhőkre ennyi latin nyelvismeret szerzése; de ártalmokra sem lesz. Nyelvismeretők anyagának klasszicitásával pedig mit se törődjünk. Elég, hogy egy robinsoni kezdetleges eszközt adtunk növendékeink kezébe, melylyel őket magyar olvasmányaiknak, történelmünknek, régiségeinknek, érdeklődésök, szeretetök, lelkesedésök mindennapi tárgyainak szellemi birtokba vételére segítettük. E robinsoni eszközt aztán azok, a kik főlebb mennek, az V. osztályon kezdve a rendszeres és klasszikus nyelvismeret-áczéleszközével fogják kicserélni — magoknak a római írók kincseinek birtokba vételével.

Ama kezdő foku, nem klasszikus, hanem praktikus latin nyelvismeretet legyen szabad itt, csak épen rövidség kedvéért, köznapiságnak neveznem, s legyen szabad megjegyeznem, hogy legalább ilyen foku latin ismeretnek hiányát a reáliskoláinkból kikerült intelligens osztályunk határozottan sinyli.

A klasszikus latin nyelvismeret csak befejezetten becses, s mégis, praktikus alkalmi szükségünkre, rendszerint szűk épületnek bizonyul. A köznapiság ellenben, minden irodalmi homlokzat nélkül, épen annyit ér, a mennyi fáradságba tanulása került. Hasznavehető gazdasági épület, nem pedig felépítetlen udvarház. Értéke még inkább szembe tűnik, ha meggondoljuk, hogy a középiskolába lépő tanulók nagyobb része nem végzi el a tanfolyamot. A középiskola, a mint van, egy társadalmi kiválasztó szerv szerepét viszi. Kiválasztja a felsőbb, tudományos pályára valókat az arra vágyók nagy tömegéből. Csak keveset érlel meg az egyetemre, a többség elbukik, kimarad. Apáink latin iskolájából a kimaradó növendék az alsó osztályokból annyi és olyan latin nyelvgyakorla-

tot vitt magával, a mennyire és a milyenre mint cantornak, vagy notariusnak, mint cancellistának, vagy dominalis birónak épen szüksége volt. A mai gymnasium latin tantervre az első évtől a nyoczdikig folyvást a — scriptumos — érettségvizsgálatot tartja szem előtt. A növendékek idejének és erejének javát, az iskolában mint egy negyedrészt, házi munkájoknak felét a klasszikus latin tanításával köti le. A tanulók nagy része három-négy év alatt, rendszerint épen azon a tantárgyon botolva kidől. Hogy azzal, a mit ekkor magukkal visznek, életre valók-e, élhetetlenek-e: senki sem kérdi. Mint valamely barbar hadviselő hatalom, mely seregének sebesülteiről nem gondoskodik; a ki elbukott, megelé, elvzrik-e: lássa maga sorsát — így a gymnasium. Ez nagyon kegyetlen rendszere a kiválasztásnak — Magyarországon, hol a középiskolának kiváltságos, sőt a felekezeteknél, mondhatni, kizárólagos neme a gymnasium. Annyival kegyetlenebb, mert nekünk igen nagy szükségünk volna arra, hogy a tudományos pályákra nem jutandó jobb elemek, a gyakorlati pályákra, épen nekik való hasznavehető képzettséggel, s bár kisebb foku, de valamiképen mégis kifejezett műveltség önérzetével léphessenek. *Ezért kellene a rendszeres és klasszikus latin nyelvtan és irodalom tanítását fölszorítani az V. osztályra, az alsóbb osztályokban pedig a latin nyelvanyagot a magyar történelemre, régibb közéletünkre, statisztikára, tradíciókra s tán még az egyházi életre való vonatkozásai szerint, hasznavehető, köznapi irányban tanítani.*

A mennyit a latin nyelv alsó foku tanításán könnyítünk és lazítunk, ép annyival kell fokoznunk a követeléseket a magyar tanításban. A cél kitűzésében ugyan óvatosabb lehet, de mégis messzebb nézzen a tanterv, mint most. Ne várjon bevégzett æsthetikai és irodalomtörténeti ismeretet a középiskolát végző tanuló. Ellenben követelje meg a tanítás eredményéül az olvasás megkedveltetését, a kiváló írókkal való szellemi társalgás szükségérzetének fölébresztését; biztosítsa a tanfolyam vége felé a komoly önképzés kezdetét.

Ifjaink ma nagyon sok nyelvtani, irodalom-elméleti és irodalom-történeti tankönyvet használnak el; más tárgyakhoz is kelletével terjedelmesebbek a tankönyveik, ellenben annál csekélyebb minden tárgyban az olvasottságuk, s annál lankadtabb az olvasás-kedvük, melyet iskolai olvasmányokkal sem áll eléggé módokban élesztgetni. Mert a kiszabott magyar órákat jobbadán

fölemésztí a «tananyag». Az iskolai magyar olvasmány a felsőbb osztályokban fontosságára nézve alig ha van olyan, mint a latin; vagy görög. Ifjainkat az olvasás mesterségébe és módszerébe beavatni sem érünk rá. A magánolvasmányok sorozatát kitérjük, de számon kérésökre kevés időnk jut. Cicerot, vagy Tacitust közvetlenebbül és alaposabban ismerhetik, mint br. Eötvöst, vagy br. Keményt. A magyar retorika, poétika és irodalomtörténet tanítás csak példatárral dolgozik, komprimált mutatóanyagokkal, s nagyobb egész műveket nem igen ér rá felölelni, mert mindenben teljesen áttekintő tájékoztatásokra kell törekednie. Műfajok elmélete, írók életrajza, nem olvasott — sohasem is olvasandó — művek címei, kivonata, vázlata, ennek a tankönyvi anyagnak elvégzése az elsőrendű szükséglet, a befejezett eruditió feltétele, s a kimért idő el is telik ezzel. Az ifjú úgy van magyar irodalmi ismereteivel, mint hogyha valaki két hétig tanulná könyvekből Velenze nevezetességeit, s időznék is talán benne két napig, azért, hogy aztán írhasson útfjáról két tuczat tárczalevelet. Pedig bizony hiába tanulja el az ifjú szellemi nagyjaink dicséretét és jellemzését; ha nem tanult meg velök bizalmasan társalkodni: idejét és erejét elvesztegette.

Kevesebb és kisebb tankönyveket és több és teljesebb magyar klasszikus iskolai olvasmányt tanulóinknak, mindenek felett több időt ezek tárgyalására, többet az olvasás megkedveltetésére.

Ezt a több időt, vele az iskolai teendők végzésének mind általában kedvezőbb végeredményű, mind pedig különösen a nemzeti műveltség céljaira irányulóbb alakulását, első sorban a latin stílusgyakorlatok és scriptum mellőzésétől várhatjuk.

(Nagyenyed).

VÁRÓ FERENCZ.

AZ ISKOLAI KLASSZIFIKÁLÁSRÓL.

A tanuló erkölcsi magaviseletének és tanulmányi előmenetelének *igazságos* megítélése már mint egyszerű igazságszolgáltatás is, kellő körültekintést érdemel. Kétszeres figyelemre tarthat számot a klasszifikálás, mint az iskolai nevelésnek oly eszköze, melylyel meg nem vetendő hatásokat tudunk előidézni. És épen ez a szempont a legfontosabb; csakis ennek révén formálhat a klasszifikálás jogot arra, hogy a pædagogiai eszközök tårában helyet biz-